

Дропа Я. Б.,

к.е.н., асистент,

Карпова Я. Ю.,

аспірант Львівського національного університету імені Івана Франка

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТОВАРНОГО РИНКУ УКРАЇНИ

У статті запропоновано методику оцінки ефективності функціонування товарного ринку України за допомогою рейтингового коефіцієнта.

In the article the method of estimation of efficiency of functioning of commodity market of Ukraine is offered by means rating coefficient.

Вступ. В Україні взято курс на формування соціально-орієнтованої ринкової економіки, що обумовлює посилення державного регулювання всіх сфер життя суспільства і передусім його економічної складової. Однією з основних проблем державних органів влади в сфері управління товарними ринками є відсутність чіткої методики аналізу ефективності їх функціонування. Розроблення такої методики стане запорукою вирішення основних завдань в галузі функціонування товарних ринків, допоможе удосконалити управління ними на державному рівні та сприятиме економічному зростанню вітчизняної економіки загалом.

У сучасній економічній літературі велика увага приділяється методологічним аспектам вивчення товарних ринків. Зокрема, економічна природа монополізму та конкуренції, механізм здійснення ефективного регулювання та формування конкурентного середовища привертала увагу багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Вагомий внесок у розвиток теорії і практики управління товарними ринками зробили такі вітчизняні і зарубіжні вчені: Г. Ассел, І. Беляєвський, Ф. Букерель, А. Дайан, М. Долішній, Дж. М. Кейнс, Ф. Котлер, Р. Ланкар, М. Портер, І. Решетников, Є. Савельєв, П. Самуельсон, С. Фішер та ін. [1; 2; 5; 8].

У вітчизняній економічній науці проблеми становлення та

функціонування товарних ринків, на наш погляд, є ще недостатньо вивчені та науково обґрунтовані. Існує потреба у глибшому аналізі наявного інструментарію державної політики стосовно товарних ринків та розробленні пропозицій щодо підвищення ефективності його застосування на сучасному етапі розвитку економіки України.

Як один із можливих підходів щодо оцінки ефективності функціонування товарних ринків в нашій країні пропонується застосовувати рейтинговий коефіцієнт як певний інтегральний показник, який би включав в себе найважливіші економічні характеристики (параметри) певного товарного ринку.

Постановка завдання. Відсутність глибоких і всебічних досліджень у сфері аналізу ефективності функціонування товарних ринків в умовах становлення ринкової економіки обумовили вибір теми статті.

Теоретичною та методологічною основою статті є положення економічної теорії, роботи вітчизняних та зарубіжних вчених з проблем ефективності функціонування товарних ринків. В науковій і практичній літературі досить часто використовуються різноманітні рейтингові показники [5, с. 178 – 185], тому в роботі ми застосували рейтинговий метод.

Метою даної роботи є оцінка ефективності функціонування вітчизняних товарних ринків за допомогою рейтингового коефіцієнта.

Результати. Зарубіжні та вітчизняні вчені пропонують різні підходи щодо визначення конкурентоспроможності окремих виробників на певних товарних ринках, визначення їхньої інвестиційної привабливості та ефективності. Так, Й.-М. Ліс-найдер, Р. Аурсет, А. Ван Блокстал запропонували графічну модель для визначення конкурентоспроможності підприємств. Автори використовують вісім векторів: концепцію товару чи послуги, якість, ціну, фінанси, торгівлю, комунікаційну політику підприємства, передпродажну підготовку, післяпродажну підготовку [7, с. 127].

Така модель може бути використана і для визначення пріоритетів розвитку товарних ринків і за допомогою певної маркетингової інформаційної системи управління ними.

М. Портер вважає, що основу конкурентних переваг загалом країни становлять чотири групи показників:

1. Умови для чинників. Позиція країни у чинниках виробництва, таких як наявність кваліфікованої робочої сили чи інфраструктури, необхідних для ведення конкурентної боротьби у даній галузі.

2. Стан попиту. Характер попиту на внутрішньому ринку для галузевого продукту чи послуг.

3. Споріднені та підтримуючі галузі. Наявність чи відсутність в даній країні галузей-постачальників чи інших супутніх галузей, конкурентоспроможних на міжнародному рівнях.

4. Стійка стратегія, структура і суперництво. Наявні в країні умови створення, організації і управління компаніями [8, с. 175].

Вказані атрибути призначені для оцінки конкурентоспроможності національних економічних систем можуть бути використані і щодо товарних ринків.

М. А. Окландер запропонував графічну багатовекторну модель, на радіус-векторах якої відображаються певні значення показників, що характеризують стан конкурентоспроможності кожного оцінюваного кластера територіальної економічної системи. Для цієї моделі було запропоновано перелік показників оцінки пріоритетності кластерів, які відповідають радіус-векторам графічної багатовекторної моделі, а саме: 1) загальний обсяг виробництва; 2) рівень продуктивності праці; 3) наявність матеріально-технічної бази; 4) рентабельність (збитковість) продукції; 5) питома вага прибуткових підприємств; 6) обіговість грошових коштів; 7) кількість зайнятих; 8) внесок у ВВП (ВДВ); 9) частка експорту в обсязі продажу території; 10) наявність підготовлених кадрів; 11) введення в дію основних фондів; 12) індекс виробництва [7, с. 93].

Така модель також може бути апробована стосовно товарних ринків.

Для оцінки ефективності функціонування товарного ринку, на нашу думку, потрібно побудувати певний інтегральний показник, який би включав в себе його найважливіші економічні параметри. Ми вважаємо, що оптимальним буде набір таких показників:

Фондовіддача (відношення величини товарообороту до вартості основних засобів).

Величина товарообороту в середньому на одного працівника у сфері торгівлі (відношення величини товарообороту до кількості зайнятих у сфері торгівлі).

Рентабельність операційної діяльності торговельних підприємств (відношення фінансового результату від операційної діяльності торговельних підприємств до величини їхнього майна і помножити на 100 %).

Величина товарообороту в середньому на 1 тис. м. кв. торгової площі (відношення величини товарообороту до торговельної площі).

Інвестиції в основний капітал в середньому на одне підприємство (відношення інвестицій в основний капітал у сфері торгівлі до кількості таких підприємств).

Коефіцієнт оборотності оборотних засобів у сфері торгівлі або товарооборотність (відношення товарообороту до величини оборотних засобів у торгівлі за період (кількість оборотів)).

При розрахунку інтегрального показника за основу взято порівняння кожного з перерахованих параметрів за певний період функціонування вітчизняного роздрібного товарного ринку з найвищими його досягненнями за цими параметрами протягом аналізованого періоду. Такий підхід дасть можливість проаналізувати динаміку ефективності функціонування товарного ринку з точки зору відхилення фактичних результатів від максимальних, які були досягнуті у минулих періодах діяльності торговельних підприємств.

Проілюструємо аналіз динаміки ефективності функціонування товарного ринку України на основі даного підходу за допомогою даних про фондовіддачу торговельних підприємств, величину їх товарообороту в середньому на одного працівника, рентабельність діяльності торговельних підприємств, їхній товарооборот на 1 тис. м. кв. торговельної площі, інвестиції в основний капітал в середньому на одне підприємство сфери торгівлі та їхню товарооборотність. Дане завдання доцільно розв'язувати в автоматизованому режимі в середовищі MS Excel, для чого побудуємо таблицю 1.

Спочатку в електронну таблицю вводяться вихідні дані, а саме: роздрібний товарооборот торговельних підприємств, їх основні засоби, кількість торговельних підприємств, інвестиції в їх основний капітал, торгова площа підприємств сфери торгівлі, фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування, величина капіталу (майна) торговельних підприємств, кількість зайнятих у сфері торгівлі, їхні оборотні засоби.

Далі в автоматизованому режимі обраховуємо фондовіддачу, середній товарооборот на одного працівника, рентабельність діяльності торговельних підприємств, величину товарообороту в середньому на 1 м. кв. торгової площі, інвестиції в основний капітал в середньому на одне торговельне підприємство, коефіцієнти оборотності оборотних засобів. Після цього MS Excel шукає їхні максимальні значення та порівнює з фактичними. На останньому етапі визначається інтегральний коефіцієнт оцінки ефективності функціонування товарного ринку за кожний період за такою формулою:

2005	2006	2005
94332,00	129 952,00	
40362,00	60 404,00	
278,1	288,09	
7614,00	11 655,00	
6359,00	6 847,00	
9464,20	10 334,80	
275973,00	358 834,80	
4175,20	4 403,90	

продовження таблиці 1

Рік	1	2000	2001	2002	2003	2004
Оборотні засоби у сфері торгівлі, тис грн.	10	79757,70	120918,70	149471,40	184441,20	218295,50
Фондо-віддача гр. 2 / гр. 3	11	1,02	1,69	1,84	1,95	2,12
Середній товарооборот на 1 працівника гр. 2 / гр. 9	12	22,12	10,31	11,38	12,97	17,01
Рентабельність діяльності торговельних підприємств, % гр. 7 / гр. 8 * 100	13	1,33	1,81	2,70	0,30	2,92
Величина товарообороту в середньому на 1 тис. м. кв. торгової площі, гр. 3 / гр7	14	4,09	5,28	6,56	8,48	11,30
Інвестиції в основний капітал в середньому на одне підприємство, гр. 5 / гр. 4	15	3,92	5,53	8,19	12,67	19,84
Коефіцієнт оборотності оборотних засобів гр. 2 / гр. 10	16	0,36	0,28	0,27	0,27	0,31
Максимальна фондовіддача	17	2,34	2,34	2,34	2,34	2,34

2005	2005
334 771,30	239175,60
2,15	2,34
29,51	22,59
2,88	3,43
18,98	14,83
40,46	27,38
0,39	0,39
2,34	2,34

продовження таблиці 1

Рік	Максимальний середній товарооборот на 1 працівника	Максимальна рентабельність діяльності торговельних підприємств, %	Максимальна величина товарообороту в середньому на 1 тис. м. кв. торгової площі	Максимальна величина інвестицій в основний капітал в середньому на одне підприємство	Максимальний коефіцієнт оборотності	Рейтинговий коефіцієнт
1	18	19	20	21	22	23
2000	29,51	3,43	18,98	40,46	0,39	1,48
2001	29,51	3,43	18,98	40,46	0,39	1,44
2002	29,51	3,43	18,98	40,46	0,39	1,28
2003	29,51	3,43	18,98	40,46	0,39	1,43
2004	29,51	3,43	18,98	40,46	0,39	0,82
2005	29,51	3,43	18,98	40,46	0,39	0,46
2006	29,51	3,43	18,98	40,46	0,39	0,18

Джерело: Таблицю складено за даними Статистичного щорічника України за 1997, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005 та 2006 рік

X_i – i -й показник функціонування товарного ринку у спів-

відношенні з його оптимальним рівнем. Він визначаються за формулою:

$$X_i = \frac{\Phi_i}{M_i}, \quad (2)$$

де Φ_i – фактичний рівень i -го показника; M_i – оптимальний рівень i -показника серед досягнутих за досліджуваний період; n – кількість показників.

У нашому випадку дана формула буде мати вигляд:

$$PK_i = \sqrt{\left(1 - \frac{\Phi_{\Phi\phi}}{M_{\Phi\phi}}\right)^2 + \left(1 - \frac{\Phi_{TO1npaц}}{M_{TO1npaц}}\right)^2 + \left(1 - \frac{\Phi_{Pmn}}{M_{Pmn}}\right)^2 + \left(1 - \frac{\Phi_{TO1m.kв.}}{M_{TO1m.kв.}}\right)^2 + \left(1 - \frac{\Phi_{Iок}}{M_{Iок}}\right)^2 + \left(1 - \frac{\Phi_{Kоб}}{M_{Kоб}}\right)^2}, \quad (3)$$

де $\Phi_{\Phi\phi}$, $\Phi_{TO1npaц}$, Φ_{Pmn} , $\Phi_{TO1m.kв.}$, $\Phi_{Iок}$, $\Phi_{Kоб}$ – фактичний рівень фондовіддачі основних фондів, товарообороту на 1 працівника сфери торгівлі, рентабельності торговельних підприємств, товарообороту на 1 м. кв. торгової площі, інвестицій в основний капітал торговельних підприємств, та коефіцієнта оборотності оборотних засобів відповідно;

$M_{\Phi\phi}$, $M_{TO1npaц}$, M_{Pmn} , $M_{TO1m.kв.}$, $M_{Iок}$, $M_{Kоб}$ – максимальне значення фондовіддачі основних фондів, товарообороту на 1 працівника сфери торгівлі, рентабельності торговельних підприємств, товарообороту на 1 м. кв. торгової площі, інвестицій в основний капітал торговельних підприємств та коефіцієнта оборотності оборотних засобів серед даних за різні періоди.

Максимально ефективним функціонування товарного ринку доцільно вважати у тому періоді, якому відповідає мінімальне значення інтегрального коефіцієнта. У нашому випадку це буде 2006 рік зі значенням рейтингового коефіцієнта 0,18 (129 952 млн. грн. – роздрібний товарооборот, 60404 млн. грн. – основні засоби, 288 090 підприємств торгівлі, 11 655 млн. грн. – інвестиції в основний капітал торговельних підприємств, 6 847 тис. м. кв. – торговельна площа, 10334,8 млн. грн. – фінансовий результат торговельних підприємств від звичайної діяльності до оподаткування, 358834,8 тис. грн. – середня величина капіталу торговельних підприємств, 4403,9 тис. осіб – зайнятість у сфері торгівлі, 334771,3 тис. грн. – оборотні засоби у сфері торгівлі).

Варто зазначити, що починаючи з 2000 року, рейтинговий показник переважно знижувався (за винятком 2003 р., у якому

дана тенденція не збереглася), що свідчить про постійне підвищення ефективності функціонування вітчизняного товарного ринку.

Державі потрібно постійно стежити за динамікою інтегрального коефіцієнта, щоб завчасно запобігати виникненню ситуацій, які можуть спричинити зниження ефективності функціонування товарного ринку. Проблемним симптомом може бути ситуація, коли інтегральний коефіцієнт постійно зростає за рахунок спаду його окремих величин (фондовіддачі, рентабельності, оборотності та інших, які взяті до уваги при його обчисленні), що свідчить про зниження ефективності функціонування досліджуваного товарного ринку. Відповідно, компетентні органи державної влади, за допомогою розрахунку інтегрального показника оцінки ефективності функціонування товарного ринку, в змозі оперативної та своєчасно діагностувати проблемні симптоми на певному ринку чи їх сукупності, та приймати обґрунтовані управлінські рішення щодо їхнього усунення.

З іншого боку, розрахунок такого інтегрального показника оцінки ефективності функціонування товарного ринку представляє інтерес і для приватних підприємницьких структур, потенційних інвесторів тощо, оскільки виступає своєрідним індикатором, який комплексно оцінює явища та процеси на певному товарному ринку та спрощує процедуру прийняття рішення щодо провадження певного виду діяльності на ньому, залучення інвестицій, укладання контрактів, угод між суб'єктами підприємницької діяльності.

Висновки. При оцінці динаміки ефективності функціонування товарних ринків потрібно брати до уваги декілька критеріїв (показників), які кількісно та якісно відображають особливості функціонування певного товарного ринку.

При розрахунку інтегрального рейтингового коефіцієнта, в рамках даного підходу, взято до уваги такі показники, як: фондодідачу торговельних підприємств, середній товарооборот на одного працівника, рентабельність, величину товарообороту в середньому на 1 тис. м. кв. торгової площі, інвестиції в основний капітал в середньому на одне торговельне підприємство, коефіцієнт оборотності оборотних засобів.

Уряд країни може, на свій погляд, включати чи виключати параметри визначення інтегрального коефіцієнта, потрібно тільки чітко визначити, яким буде оптимальне значення даного параметру (мінімальним чи максимальним). Наприклад, оптимальним значенням коефіцієнту оборотності буде його

максимальна величина, а тривалість одного обороту в днях – мінімальна.

Зниження значення рейтингового коефіцієнта в даному аспекті пропонується сприймати як позитивну тенденцію.

Література

1. Академия рынка: маркетинг: Пер. с фр. / А. Дайан, Ф. Букерель, Р. Ланкар и др. – М.: Экономика, 1993. – 572 с.
2. Акулич М.В. Исследование рынков в практике международного бизнеса // Маркетинг в России и за рубежом. – 2002. – №5. – С. 94-108.
3. Берданова О., Мазник Л. Методичні підходи до вивчення регіональних ринків товарів народного споживання / Управління сучасним містом. – 2002. – № 7-9.
4. Брыскин И. И. Математическое моделирование маркетинга. – Новосибирск: Наука, 1992. – 160 с.
5. Делчев Р.И. Методологические проблемы исследования конъюнктуры мировых товарных рынков. – М.: Изд-во МГИМО, 1997. – 244 с.
6. Иванова Л.О. Інформаційне забезпечення дослідження економічної кон'юнктури // Маркетинг в Україні. – №2. – 2004. – С. 43-50.
7. Окландер М. Проблеми формування маркетингової системи країни. – К.: Наукова думка, 2002. – 168 с.
8. Портер М.Э. Конкуренция: Пер. с англ.: Учебное пособие. – М.: Издательский дом “Вильямс”, 2000. – 495 с.
9. Ситник В.Ф., Краєва О.С. Технологія обробки економічної інформації. – К.: КНЕУ, 1998.
10. Холден К., Піл Д.А., Томпсон Дж. Л. Економічне прогнозування: вступ / Пер. з англ. О. Комашка за ред. В. Пархоменко. – К.: Інформтехніка – ЕМЦ, 1996. – 380 с.